

Slobodan R. VUKIĆEVIĆ*

GORANOVIĆEVA PJESNIČKA MATICA — izazvani izazivač —

Sažetak: Sociološko tumačenje pjesničkog kretanja Pavla Goranovića kao izazvanog izazivača odnosa pjesme i čovjeka. Na tom putu odvija se dvojoj Goranovićevog pjesničkog logosa i kosmičkog logosa; pjesnička lutanja i stranputice; posebnosti umjetničkog vremena; Goranovićeva svobodijada; riječi kao vanvremene građevine, veličanstvo pjesme, koje tragaju za „tajnim česticama” odnosa pjesme i čovjeka.

Ključne riječi: pjesma, čovjek, umjetničko vrijeme, riječi, veličanstvo pjesme

1. „DVOBOJ” GORANOVIĆEVOG PJESNIČKOG LOGOSA I KOSMIČKOG LOGOSA

Teško je ocijeniti kada pjesništvo Pavla Goranovića izvire iz dubina kosmičkog logosa, a kad iz njegovog iskustva uma. Jednom se čini, Pavle je izazvan, odmah zatim, Pavle je izazivač.

„Kako bi se po nebu moglo crtati, pitaš. Tako je počelo naše putovanje do mora” (Goranović 2022: 50).

* Prof. dr Slobodan R. Vukićević, Filozofski fakultet Nikšić

Prvi izazov za Goranovića je „kako bi se moglo po nebu crtati”. To je neponovljivi spoj majke prirode i ljudske prirode. Ali, Goranović se odmah javlja i kao izazivač: „I zbilja samo nebo se jutros namjestilo da se po njemu, mogu nacrtati razni oblici. Smišljaš oblike koji se mogu crtati po nebu, smišljaš nebu boje” (Goranović 2022: 50).

Neumoljivo djeluje „tajna čestica” kosmičkog logosa i nalazi umjetničko ovlaštenje u pjesničkoj duši Pavla Goranovića.

„Ne postojiš, osim možda kao povod za pjesmu. No, zar i to nije jedan život, način da budeš u kosmosu” (Goranović 2015: 31).

Kad si već u kosmosu, neminovno mijenjaš ulogu, od izazvanog postaješ izazivač: „Šta bismo drugo činili, nego da tražimo stvarima imena” (Goranović 2022: 52).

„Povod” za pjesmu je sašao iz kosmosa u Goranovićevu životnu orbitu, ne iz moranja, nego tek iz „nekoliko slučajnosti” i time učinio smisljenim njegov život, da traži „stvarima imena”.

Autonomija je očuvana i jednog i drugog, sa širokim prostranstvima kosmosa za očuvanje univerzalnosti i ispoljavanje konkretnosti svih njegovih fenomena. Pavlova poezija otkriva „tajne čestice” iskustva bića, ali ne preuzima ulogu njihovog vrednovanja u bilo čije ime, i time im čuva univerzalni karakter kosmičkog logosa.

„Nijesam pjesnik, kažem, da bih mogao da bol pretvorim u sreću. Da bi mi riječi nadomjestile život stvarni (...) Sanjar nijesam da bi mi snovi ispunili trajanje (...) Ali ne znam može li sve to u pjesmu stati (...) Zar sve to u pjesmu? (...) Šta će onda ostati snu.” (Goranović 2015: 36/7).

Goranovićeva pjesma ne dovodi u pitanje slobodu nikome: ni pjesmi, ni čovjeku, ni snu. San je uvijek nešto što izmiče i pjesmi i čovjeku, i pravi prostor za novu pjesmu i novog čovjeka.

Svakom čovjeku i svakoj čovjekovoj zajednici ostavlja slobodu otkrivanja njihovog značenja, značaja i smisla. Otkrivanjem njihove umjetničke ljepote doprinos je obogaćivanju slobode čovjeka i čovjekove zajednice. Svakome ostavlja slobodu vrednovanja svih komponenti života. Time potvrđuje čovjekovu kosmičku slobodu i slobodu čovjekove

zajednice. To je ona tajna neuništiva sloboda, koju čovjek doživljava i proživljava svojim unutrašnjim iskustvom bića. Na taj način se ostvaruje kosmički logos u čovjekovom logosu, i tako i jedan i drugi dobijaju svoju smislenost.

Pavlova pjesma odlazi od njega u neoblikovani prostor i tamo oblikuje svoje univerzalno značenje. Maglom se kreće, ali susreće dvije divlje ptice. Tamo oblikuje svoju lijepu figuru, u igri je neke izgubljene djevojčice; odlazi svjetlucavim tragom nekog nepoznatog grada, pleše oko kipa davno ubijenog vojskovođe. Sve je to čini udaljenom i važnom. U ushićenom pogledu je neznanih i ostaje u veselim sjećanjima. Ushićuje se pjesma svojim autentičnim odsjajem kao da je odrasla tamo gdje je snovima, mislima i odabranim riječima dopušteno da uđu; odlazi sa porukom „da moja nikad nijesi ni bila” (Goranović 2015: 58/9).

Odlazi Pavlova pjesma u nebeske prostore svoje univerzalnosti i tajanstvenosti, neosvojive za čovjeka, ali nikad ne gubi vezu sa čovjekom i majkom prirodom, u kojoj neprestano i na nov način potvrđuje svoju univerzalnost i smislenost. To je smislenost koja inspiriše čovjeka da prihvati vrijeme koje znači da je „raskrstilo sa prokletstvom da u životu uživam sam”. To je vrijeme kad čovjek sva mjesta oko sebe, „pretvara u sveta” i sebi otvara kosmičke prostore” (Goranović 2015: 54).

Ukoliko bi čovjek bio izbačen iz kosmičke arbite, ostaje na milost i nemilost neprijatelja svih vrsta. Čovjek izbačen iz kosmičke orbite postaje lak plijen svega onoga što je oko njega, pa i vlastite prirode. Sama ljudska priroda, kao jedinstvo ljudskog roda, čovjeka i čovjekove zajednice, gubi svoju kolijevku, svoj smisaoni oslonac. Kosmički logos kao smisaoni oslonac nema karakter apsoluta u odnosu na čovjeka, već samo prostor čovjekovog samoostvarivanja. Čovjek izbačen iz kosmičkog logosa biva podređen svemu što ga okružuje, sve dobija karakter apsoluta u odnosu na njega. Čovjek jednostavno gubi svoju slobodu. U toj slobodi Goranović luta po „kiši, mraku i ničijoj pjesmi” i nalazi prostora za svoju pjesmu.

„Otišao sam na jedino mjesto, koje me moglo okrijepiti, tamo gdje me čeka moja usamljena pjesma o vozu” (Goranović 2022: 46).

Na tom mjestu Goranović priznaje da je „nedovršeni kosmos”, svjestan da „ukoliko Grke ne budem razumio, utoliko sebe neću pronaći...” (Goranović 2022: 81).

2. PAVLE — LUTALICA

Pavle neprestano luta po kosmosu, tražeći mjesto za čovjeka, nago-vještavajući mogućnosti čovjekove slobode u ostvarivanju svoje generičke suštine. Pavlova kosmička lutanja otkrivaju ljepotu kosmičkog logosa kao prirodnog staništa za čovjeka i ljudski rod u cjelini. Pavlova pjesnička lutanja po kosmosu su njegov tajanstveni odlazak na susretanja sa čovjekom i sa pjesmom.

„Dar je dragi prijatelju ipak odnekud drugo došao, njega se ne može kupiti, njega i ne treba objasniti. Pomislio sam dok sam se kroz park vraćao kući, da je dar kao sama poezija — rijetko ga saznamo i rijetko ga cijenimo” (Goranović 2022: 59).

Pavlove pjesme ostavljaju dilemu: ko koga izaziva, to jest ko je izazvani, a ko izazivač. Bez obzira na odgovor, dileme nema u tome da jedan bez drugog ne mogu. Nekad izgleda da kosmički logos izaziva Pavlova pjesnička lutanja, a nekad da Pavlova pjesnička lutanja pozivaju kosmički logos na čovječansko ovaploćenje. Krajnjeg ishoda nema. Izazivač i izazvani ostaju u aktivnom odnosu, uvijek u potrazi sa smislom života u čemu se spajaju njihovi logosi uz obostrano poštovanje kreativnosti jednog i drugog. Takav njihov odnos omogućava i uzročno i posljedično potvrđivanje jednog i drugog. U tom odnosu istovremeno se čuva ljudsko vrijeme kao vrijeme ljudskog roda, čovjekovo vrijeme u vidu njegovog subjektiviteta i čovječansko vrijeme kao povijesno konstituisano vrijeme identiteta svake čovjekove zajednice. Međutim, ta dijalektika vremena kod Goranovića nema karakter antiutopije, unaprijed zagarantovane slobode.

„Život ispred mene ravna se sa patnjom. Zapravo, život svih nas odjeci su određenih patnji” (Goranović 2022: 83).

Niko nema unaprijed definisan odgovor.

„Boravak u svijetu je nalik na svako drugo ‘izbjeglištvo’, koje nosi brojna pitanja, ‘a kada se uporno upuštam u postavljanje brojnih pitanja’ u situaciji sam kao što to, uostalom rade i svi dobri početnici” (Goranović 2022: 83).

Poruka je jasna: svaki čovjek je na početku u kultivisanju svoje prirode u jedinstvu generičke nužnosti i generičke slobode. To je jedina istinska novost koju čovjek može imati.

3. UMJETNIČKO VRIJEME

Umjetničko vrijeme ima svoje dostojanstvo, slobodu i autonomiju u odnosu na sva druga vremena. Umjetničko vrijeme ima univerzalno značenje traganja za smislom nastajanja i postojanja čovjeka, čovjekove zajednice i ljudskog roda u cjelini. U njemu su izazivač i izazvani oslobođeni brige za svoju moć jer njihova briga nikad ne „silazi” na nivo ispod univerzalnog: „Pomišljam da je svejedno, na kojoj stanici izaći, i čiji prtljag ponijeti” (Goranović 2022: 62).

Moć umjetničkog vremena čuva kosmički logos. Zato umjetnost ima univerzalno značenje u kojem se moć ispoljava samo kao traganje za smislom života. Prema tome, u umjetničkom vremenu, briga se nikad ne javlja kao kontrolor vremena. Umjetnost traži smisao života u vasioni i time izmiče moći brige. Umjetnost ne traži da o njoj brine bilo ko i da je time prisvoji kao svoju moć. Ona ostavlja čovjeku, čovjekovoj zajednici i ljudskom rodu da njome obogaćuju smisao svog postojanja, ali ne da je redukuju u bilo kojem vidu racionalizma i interesnog oblikovanja (po Pekiću to bi značilo stvaranje zajednice robova). Iskustvo uma umjetnosti uvijek je iznad iskustva bića čovjeka i čovjekove zajednice jer umjetničko vrijeme nosi u sebi univerzalnost i subjekatski identitet. Svako umjetničko djelo ima svoju ljepotu, značaj, značenje i smisao za ljudski rod u cjelini, ali svako umjetničko djelo reflektuje specifičnu ljepotu, značaj, značenje i smisao, u svakom subjekatskom identitetu.

„Od one noći kad smo razmijenili prve rečenice, riječi nalazim zapisane gdje god da pogledam. Kad god ti izgovaraš moje ime, pred svojom sanjivom ulicom, i to malo slova rasporediš po vazduhu, da ih od tada svake večeri sakupljam, da dolazim

po njih i kad nijesi tamo. Sad moje riječi cure kroz tvoje prste, odlaze nježno u one naše predjele” (Goranović 2022: 41).

Divna slika slobodnog kretanja pjesme od njenog univerzalnog do subjekatskog izraza značenja, značaja i smisla. Stiče se utisak kao da su univerzalno i subjekatsko potpuno odvojeni, a zatim odmah pjesma govori o jedinstvu univerzalnog i konkretnog. Pjesma govori o nužnoj autonomiji univerzalnog značenja umjetničkog i subjekatskog vremena, ali istovremeno govori i o nužnosti njihove povezanosti. Čak najviše govori o tome da njihove slobode nema bez njihove veze.

„U pjesmi ostani: nikome ne moram reći da si to ti” (Goranović 2022: 45).

Za Goranovića je najveća sloboda pjesma. Ali sloboda ne ostaje na univerzalnoj apstraktnosti pjesme.

„Ako ne želiš ti ostani zbog pjesme, dodijeli joj kakav već hoćeš kraj, ne dozvoli da se zove ničijom” (Goranović 2022: 45).

Kakva veličanstvena potvrda slobode pjesme u vezi univerzalnog i subjekatskog njenog značenja, značaja i smisla.

4. GORANOVIĆEVA SVOBODIJADA

Goranovićevo pjesništvo dosljedno prati njegoševsku svobodijadu.

„O visoka neba kćeri,
kojom vječenost vidi čovjek,
koja uv'jek svezu hraniš
među malim čojka umom
i visokim neba duhom,
raspusti mi krila umna
da s' u ove stihe moje
vidi dara višnjeg sila,
veličanstvo duše tvoje” (Njegoš 1975: 9).

Reklo bi se da je Njegoš pretpostavljao da će se u našoj vremenitoj vječnosti pojaviti Goranović sa svojom poezijom kao „kćeri neba”.

Goranovićeve poezija dosljedno prati princip univerzalno-konkretno. Neprestano je ona između „kćeri neba” kao kosmičkog logosa i čovjeka kao homo duplexa, koji traži smisao svog nastajanja i postojanja u generičkoj suštini kao jedinstvu generičke nužnosti i generičke slobode.

Čovjek koji ne priznaje vezu generičke nužnosti i generičke slobode tragično je i neslobodno biće. U tom slučaju čovjekova poezija gubi karakter „kćeri neba”. Ali, ni „kćer neba” kao kosmički logos ne može bez čovjeka. I „kćer neba” gubi karakter poezije bez čovjeka odnosno bez čovjekove poezije. „Kćer neba”, kosmički logos bez čovjeka ostaje zatvoren u svojoj apstraktnosti i gubi smisao.

Zato, Goranovićeve poezija jeste „kćer neba”, ali neba u vidu moći apsoluta koji gubi vezu sa čovjekom. Ona nikad ne gubi karakter kosmičkog logosa, ali ni smisaonu vezu sa čovjekom. Međutim, tu vezu Goranovićeve poezija uvijek ostavlja slobodnom izboru svakog čovjeka. Goranović nikad ne preuzima ulogu da u ime drugih vrednuje smisaone veze poezije i čovjeka. On ostavlja svakom čovjeku slobodu da sam vidi svoju vječnost, kroz svoju i kroz njegovu poeziju.

Znači, Goranovićeve poezija je samo jedan momenat čovjekove slobode, a ne nikako sloboda u cjelini. Zbog toga njegova poezija jeste izazivač i izazvani momenat njegove slobode, ali takođe izazvana i izazivač i za čovjeka uopšte. U tom slučaju um čovjekov jeste „mali um”, kako reče veliki Njegoš, ali svojom stvaralačkom snagom postaje i on veliki jer bez njega i veliki um neba ostaje bez smisla. Ovdje univerzalnost i konkretnost imaju karakter slobode, i u tom slučaju dobijaju veličinu i jedna i druga. Zatvorenost kosmičke univerzalnosti i čovjekove konkretnosti znači gubitak slobode i jedne i druge. Tako svoju smislenost, a to znači slobodu, čuvaju i pjesma neba i pjesma čovjeka.

U Goranovićevoj poeziji teško je utvrditi šta je pjesma neba, a šta pjesma čovjeka. One su u neprestanoj vezi izazvanog i izazivača. One ne mogu jedna bez druge, neprestano slobodno govore jedna o drugoj. Imaju jedinstveno izvorište ovaploćenog kosmičkog logosa u čovjekovom logosu. U tom slučaju Goranovićeve poezija jeste dar više sile, ali u njegovoj interpretaciji zadobija veličanstvo svoje i svoju tajnovitost.

„Povjerovao sam ti se u noćima poput ove, nikad ne imajući objašnjenje. I ovaj razlaz, (koji te razdire vidim) kao da se nekom drugom dešava. Što si ostavljena — ja zapravo i ne znam” (Goranović 2022: 86).

Pjesma i čovjek su dvije veličine, koje ne mogu jedna bez druge, njihov razlaz „razdire” i jedno i drugo. „Tajne čestice” kosmičkog logosa i logosa društvene vasiona čuvaju tajanstvenost nužne veze pjesme i čovjeka, ali i nužnost njihovog razlaza. Pjesma ostaje zauvijek „kćer neba”, a čovjek „sin ljudskog roda”.

„Ja ne razumijem tvoju tugu. Ti ne razumiješ moju namjeru, sve ostalo je izigrana ljubav. Ti si ostala živa statua, što iza baštenske kapije dokolicu polako pretvara u smrt. A ja, ja sam vitez jednog savršenog bjekstva, kome mučni razum ne dopušta da ljubi. I tu se ruši kraljevstvo. Moje prilično bijedno kraljevstvo” (Goranović 2022: 86).

Svako redukovanje ljudske prirode na razum, interese, tuđu silu, vlast itd. ruši kraljevstvo i veličanstvo pjesme kao „kćeri neba”. Vratimo se ljudskoj prirodi, jedini je spas ljudskog roda i spas pjesme.

5. RIJEČI — „GRAĐEVINE” ZA SVA VREMENA

Istinski izvori poezije su samo oni, koje ona, u svojim kosmičkim lutanjima, pronalazi i gradi. Samoprolašeni izvori poezije su nebitak poezije. Slušajući prije dvadesetak godina misli Pavla Goranovića, studenta filozofije i sociologije, osjetio sam da je poezija na pravom putu da pronade svoj istinski izvor. Već tada sam naslućivao, na neki način i rekao, da Pavle u „prepiskama sa mjesecom”, postaje zaneseni iskušenik idile mjesečine — budući pisac *Grada punog mjeseca*.

Goranovićev *Grad punog mjeseca* ima životnu, a ne samo umjetničku intencionalnost, koja budi unutrašnje dejstvo našeg nesvjesnog, arhetipskog. „Moram pogledati unatrag, ne bih li se obratio vremenu, ranije korake tugom obrisati” (8).

Mislim da vrijednost ovog djela nije samo umjetnička, nego ima i sociološko značenje za puno razumijevanje povijesnog kretanja čovjeka i njegove zajednice, u jedinstvu vremena: prošlog, sadašnjeg i budućeg.

U Pavlovom *Gradu punog mjeseca* Mjesec nije satelit Zemlje, već satelit ljudskog roda, „Mjesec, koji je jedan od nas” (204). Ovo djelo slavi raznolikost kao „dobrovoljno izgnanstvo mjeseca” (204). Raznolikost je, „mjesec sa ogrebotinom”, inspiracija neprestanog traganja za nečim novim, raznolikim. To traganje uključuje sve aspekte ljudske prirode: svjesno, nesvjesno, emotivno, infantilno, nagonско, agresivno. Sve ove osobenosti ljudske prirode, u *Gradu punog mjeseca*, preispituju jedna drugu, u znaku dobrog i lošeg, simbola radosti, dobrote, pakosti, samostalnosti.

Čitamo i osjećamo da vlada „besporedak”, ali i to da „svi ovi besporeci po poretku nekome sleduju”, kako reče Njegoš. „Besporedak” u našoj ljudskoj prirodi je kao skup simetričnih i asimetričnih potreba, želja i interesa. Pun mjesec, kao satelit ljudske prirode, sadrži: destrukciju, protivrječenosti, ali donosi snagu pozitivnih vibracija, koje znače harmoniju u odnosima ljudi, samih sa sobom i sa drugima.

Ključna je činjenica da čovjek ima slobodan izbor, da koristi ono što znak punog mjeseca nagovještava kao pozitivan, ali i kao negativan izraz. Kraja nema, vrijeme teče neprestano u tom pravcu, pravcu slobode izbora: „Ili da se suludo drznem zakonima vasionе, ili da se jednom za svagda, pomirim sa nametnutim svijetom” (75).

Goranovićev *Grad punog mjeseca* neprestano „luta” između fikcije i stvarnosti, brinući se o iskonskoj ljudskoj prirodi i moralnom poimanju prirode uopšte. Fikcija neumitno ide ka stvarnosti i odbija se od nje, bježi iz oklopa stvarnosti, ostavljajući u njoj neugasivu intencionalnost. Brine se pjesnik za svoju fikciju: „Hoću li zažaliti što vas ne učinih dijelom zaborava, što potpuno ogolih svoj svijet” (104).

Suštinski, radi se o nerazlučivom dvojstvu nužnosti i slobode. Goranovićevo vrijeme postiže svoj objektivitet, upravo prateći ovu dvojnost — dvojnost nužnosti i slobode. Zato kod Goranovića nema praznih iluzija i ironija. Njegovo vrijeme karakterišu imaginacije koje su pune lucidnog otkrivanja značaja, značenja i smisla vremena u svim dimenzijama njegovog cikličnog, nelinearnog kretanja. Tako nužnost i sloboda neprestano preispituju sebe, da bi se potvrđivale i samopotvrđivale.

„Življenje se odvajkada mjeri tjeskobom”, upozorava pjesnik (25). Ali, „neka ne spominju moje ime kada budu, popisivali što vrijedi učiniti sutra” (25). Nema odlaganja ni nužnosti ni slobode, pjesnik je „uvijek spreman na varijantu pomirenja” (26) kao izlaza iz zablude vremena.

Goranovićeva poezija je samo u tom smislu ironija, koja otkriva naše neznanje o sopstvenoj ljudskosti i produkuje motivaciju za dubljim osjećajem i saznavanjem suštine našega života. Goranovićeva umjetnička sloboda nas propituje: Da li je njegov *Grad punog mjeseca* samo fikcija našeg postojanja, ili spoj fikcije i stvarnosti? Završni odgovor je teško dati jer Goranović neprestano „bira stvarnost u koju će da zapodjene svoje misli” (75), a nas, ostavlja u opčinjujućoj dilemi. Da li smo, čitajući *Grad punog mjeseca*, isključivo u fikciji, ili u stvarnosti?

Dubina generičkog logosa ovaplotila se u pjesničkoj inspiraciji: „Od onih sam što ne zaboravljaju kako su dospjeli do riječi” (107). Goranovićev pogled na svijet, koji nosi sa sobom izvornu potrebu proizvodnje jezika ne samo kao sredstva sporazumijevanja, nego i izraza samorazumijevanja jer „bijedne li su stvari lišene imenovanja” (43). Riječ se nalazi u svakom momenatu nastajanja i povijesnog razvoja čovjeka kao „nedovršenog kosmosa” (73). U pitanju je proces nastajanja ljudskog života kao novog oblika života, a „svijet je jedinstveno čudo jezika” (47).

Pred nama je neoboriv dokaz da je čovjekov predak čovjek i niko drugi. Zato pjesnik traži „neku staru riječ (...) smještenu među zidinama, koje su moji preci za sva vremena gradili” (139). Vrijednost je u riječima svih vremena, a ne u „skupocjenim predmetima, prstenju od ametista i ogrlicama od bijelih bisera” (139).

Nevjerojatno je sa kakvim osjećajem Goranovićev *Grad punog mjeseca* prati svaki kutak ljudske prirode, jedinstva njene ljepote i intime: „U pjesmi ostani onda: nikom ne moram reći da si to ti” (162). Kakva riječ — za sva vremena, koju je grehota komentarisati. U njoj treba samo uživati.

„Da li će moje pjesme ikada razumjeti maštu onog usamljenog dječaka?” (66), propituje pjesnik sam sebe. Goranović, svojom poezijom ne proizvodi monopol nad samim sobom. On samo pokazuje koliko je čovjek vezan za rano djetinjstvo i provocira nesvjesno, da probudi arhetipsko djelovanje infantilnog kao neprestanog dubinskog pratioca čovjekove prirode. On je nježni čuvar djeteta u samom sebi.

Goranovićeve poezija je „stvar koja sama sebe izgovara” (144). Ona nema nalog kako da se ponašamo, ona svojim izvorom nosi značenje, značaj i smisao poštovanja ljudske prirode i njene dječičke iskrenosti, koja se ne može podrediti nikakvim interesima, kao što je danas zavladao logika interesa, a ne logika ljudske prirode i njenih potreba. Goranovićeve poezija brine samo o sebi samoj. Nju ne interesuje niko drugi jer ona nije ničiji interes. Ona je samo ljudska potreba, iskonske pjesničke duše i nivoa kulturološke duhovnosti.

Goranović i vlastitu poeziju oslobađa njegovog vlasništva. Njegova poezija je i za njega „stvar koja sama sebe izgovara”, koja nošena snagom kosmičkog logosa, samostalno „luta” i nalazi samostalno svoje izvore. Slučajno je, pored Jesenjina, „naišla” i na Goranovića.

Tragao sam u *Gradu punog mjeseca* za sigurnim odgovorom na bilo koje životno pitanje. Pavle u dosluhu sa Sokratom: „Od roda sam onog koji je imao hrabrosti da se pomiri sa sopstvenim neznanjem” (73). Pjesnik samo ostavlja otvorenu mogućnost traganja za sigurnim odgovorima, koliko umjetnost može biti sigurna, ali ne više od toga. Jer, ako umjetnost zatvorimo u sigurnost, racionalnost, onda, kako reče veliki Pekić, pravimo „zajednicu robova”.

Goranovićev *Grad punog mjeseca* osvjetljava „zgnusnuto” vrijeme naše svakidašnjice. To je vrijeme kojega smo svjesni, ali mnogo više vrijeme, kojega nijesmo svjesni. Svakidašnjica je naše unutrašnje vrijeme, ali i vrijeme oko nas i iznad nas. „Nijesi znala da su u mojoj svijesti, neki naši događaji odavno postali mitski (...) Gledam te na običnim mjestima, a sva ta mjesta sam, kažem, pretvorio u sveta” (157).

Mitsko i sveto je ovdje subjektivizirana istina o samom sebi i drugima, ali ne dogmatska istina nametnuta od nekog drugog. Goranović, jedinstvenim umjetničkim izrazom osvjetljava jedinstvo vremena i prostora u svakidašnjem životu, stvarajući utisak kod čitaoca da se radi o njegovom vlastitom iskustvu. Uz to, Goranovićeve umjetnička slika svakidašnjeg života toliko je cjelovita da budi sumnju da je pjesnik oborio Njutnovu teoriju o neograničenosti vremena i prostora.

Tu su vremena „šetnje, poslovnih sastanaka, posjeta, nepoznatoga suđenog dijela našeg pritajenog bića, bezbrižnosti, odjeci vlastitih pjesama na francuskom, muzike sa obližnje terase neke aprilske večeri, vrijeme ćutanja bez ijedne riječi, vožnje kroz prekrasne krajolike, vrijeme lijepih žena, zaboravljenih pjesama, toplog vjetra, egoiste koji misli da

njegov dan nema kraja, tumananja duhova umrlih, nedostatak vremena za oproštaj”. Ipak, u Goranovićevoj gradu nema kraja, kao što, ni svakidašnji život nema kraja.

Ali, ima na kraju blago ironičan, „povratak u antiku”: „Šta ako nas budu pitali o smrti, a mi ne budemo imali vremena ni da se pozdravimo?” Goranovićevo moralna svijest odgovara: „Veliki su samo oni trenuci u kojima se ne sjećaš smrtnosti.”

Drugim riječima — čovjek nije tragično biće, ukoliko se ne plaši slobode i morala.

Pjesnik potpisuje u ime svih nas: „Čovjek sam sa vrlinom i sa odveć uočljivim manama” (73).

Ostaje nam samo da priznamo ovu našu vremenitu vječnost i da pazimo kako se odnosimo i prema vrlinama i prema manama.

6. VELIČANSTVO PJESME

Veličanstvo pjesme je njena kosmička supstancijalnost. Ona je tu i zato su suvišna pitanja otkud je i kako je došla u čovjekovu pjesmu.

„Moja tuga, to se pripremam za pjesnika, Bez pjesme, Tvoja čežnja, to se pripremaš za pjesnika, Bez pjesnika” (Goranović 2022: 6).

Veličanstvo pjesme čuva njenu nedodirljivost i nepodređenost bilo kome i bilo čemu. Pjesma je vječita utopija, ali ne kao antiutopija koja vara čovjeka, već utopija kao vječita čovjekova sloboda. Za Pavla je grijeh dirati u tajanstvenost pjesme: „O riječi moje, koje tek ponekad na vidjelo iznesem, i čiju bol jedini poznajem, hoću li zažaliti što vas ne učinih djelom zaborava, što potpuno ogolih svoj svijet?” (Goranović 2022: 20).

Pjesma neprestano otvara čovjekove poglede u budućnost. Ona je u tom slučaju samo slobodni učesnik u saradnji sa, takođe, slobodnim učesnikom. Pjesma je uvijek susret dva slobodnjaka — pjesme i čovjeka.

„Nikad se ne povjerih sebi, samo sam poželio da budem pjesnik” (Goranović 2022: 21).

Zato je pjesma vječita čovjekova utopija koja čuva svoju tajnu i od samog pjesnika. Ona je uvijek nedodirljiva energija susretanja generičke nužnosti i generičke slobode čovjeka i ljudskog roda u cjelini. Prema tome, pjesma je „tajna čestica” budućnosti, koja nikad nema karakter spoljne sile koja bi je istrošila: „Ali šta ako je svaka tišina istrošena, ako više nema šta da se prečiti” (Goranović 2022: 24).

Pjesma je samo, pjesnikovo „pomirenje sa svijetom”, a u tome je njegova sudbina i sudbina ljudskog roda u kojoj uvijek postoji tajna za kojom čovjek traga. Pjesma uvjerava čovjeka da nije tragično biće, čijom sudbinom vlada neka spoljna sila. Ona se samo nudi čovjeku kao energija za ostvarivanje generičke nužnosti kao generičke slobode. Ne traži od čovjeka niti da joj vjeruje, niti da joj ne vjeruje. Pjesma je daleko od te brige. Ona vjeruje samo sebi i to je njoj dovoljno. To je njena sudbina i njena sloboda u isto vrijeme, olimpijska istina iznad čovjeka.

„Slaba mi je utjeha što sam se, za sve protraćeno vrijeme, pod maskom drugih imena, pitao kakva li je to istina, otkrivena one zlokobne (ili srećne) noći kada je Sokrat ispio otrov iz pehara” (Goranović 2022: 84). To sokratovsko traženje istine je jedino što čovjeku ostaje kao sloboda. „To je već ono što mi je ostavljeno, što mom rodu uskraćuje privilegiju početka i novog puta” (Goranović 2022: 85).

Jedini put je traženje istine u ljudskoj prirodi i njenoj slobodi kao ostvarivanju generičke suštine ljudskog roda. Goranović je veoma ubuđen da taj put nema kraja.

„Suviše su mali naši jezici da bismo sebe ispunili, a ipak neki od nas se usude da svijetu pripišu svoje tričave stvari” (Goranović 2022: 85).

Sve je malo i tričavo u odnosu na generičku suštinu ljudske prirode, koja se ostvaruje u neprestanom jedinstvu ljudskog roda, čovjeka i čovjekove zajednice. Čovjek i ljudski rod nemaju druge sudbine.

LITERATURA

1. Andrić I. *Sever*, Kritičko izdanje dela Iva Andrića: *Zadužbina Iva Andrića*, Beograd, 2017. (*Politika*, kulturni dodatak, 2022, str. 5).
2. Arent, H. *O revoluciji — odbrana javne slobode*. Filip Višnjić. Beograd, 1991.

3. Banjević, M. *Pobune uma*. M&B. Podgorica, 2003.
4. Blumenberg, H. *Beschreibung des Menschen*. Frankfurt am Main: ShrkampVerlag, 2006.
5. Crnobrnja, S. *Pogled iz stratosphere*, Beograd. (*Politika*, kulturni dodatak, str. 2), 2022.
6. Denet K. Danijel. *Razbijanje čarolije*. Mc Millan. Beograd, 2015.
7. Evangelos O. Panatanasiju. *Muzika je najvažnija sila univerzuma*. Beograd. (*Politika*, 21. maj, str. 7), 2022.
8. Fabijan, J. *Vrijeme i drugi*. Jasen. Nikšić, 2001.
9. Goranović, P. *Grad punog mjeseca*. Crnogorski PEN. Cetinje, 2014.
10. Goranović, P. *Antologija Pavle Goranović*. Ratkovićeve večeri poezije. Bijelo Polje, 2022.
11. Goranović, P. *Udvojena čitanja*. Sekretarijat za kulturu i sport. Podgorica, 2022.
12. Goranović, P. *Imena čežnje*. Zavod za užbenike i nastavna sredstva. Podgorica, 2015.
13. Habermas, J., Rasinger, J. *Dijalektika sekularizacije*. Dosije. Beograd, 2006.
14. Hefe, O. *Da li je demokratija sposobna za budućnost?* Akademski knjiga. Novi Sad, 2016.
15. Heideger, M. *Bitak i vrijeme*. Naprijed. Zagreb, 1985.
16. Herbert, M. *Natur als Kultur aufgabe*. Stuttgarda: Deutsche Verlags, Astalt. Stuttgarda, 1986.
17. Hiršman, A. *Strasti i interesi*. Filip Višnjić. Beograd, 1999.
18. Hollitscher, W. *Natur und Mensch im Weltbild der Wissenschaft — lebenwesun Mensch*. Akademie Verlag. Berlin, 1985.
19. Jerofejev, V. *Dostojevski — patolog žive ljudske duše*. Beograd. (*Politika*, kulturni dodatak, str. 1–2), 2022.
20. Jokić, V. *Marksovo viđenje umjetnosti*. Centar za marksističko obrazovanje. Nikšić, 1983.
21. Konstatinović, R. *Filozofija palanke*. Otkrovenje. Beograd, 2010.
22. Lefebvre, H. *Kritika svakidašnjeg života*. Naprijed. Zagreb, 1988.
23. Leković, D. *Pojam pogleda na svijet*. CANU. Titograd, 1984.
24. Malenica, I., Matek-Šmit, Z. *Distopijsko tematiziranje budućnosti: od Zamjatina do Mlakića i Popovića*. Književnost časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu, Filozofskog fakulteta. Zagreb, 2018, str. 332–348.
25. Marković, M. *Društvena misao na granici milenijuma*. Službeni list SRJ. Beograd, 1999.
26. Mišel, F. *Treba braniti društvo*. Svetovi. Novi Sad, 1998.
27. Petar II Petrović Njegoš. *Svobodijada — Glas kamenštaka*. Obod/Prosveta. Cetinje/ Beograd, 1975.
28. Petar II Petrović Njegoš. *Gorski vijenac*. CID. Podgorica, 1995.
29. Petar II Petrović Njegoš. *Luča Mikrokozma*. CID. Podgorica, 1995.
30. Petrović, G. *Mišljenje revolucije*. Naprijed. Zagreb, 1978.
31. Pijaže, Ž. *Epistemologija nauka o čovjeku*. Nolit. Beograd, 1979.

32. Poper, K. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* / T. 1. *Čar Platona*. BIGZ. Beograd, 1993.
33. Ralston, Dž. S. *Propast globalizacije i preoblikovanje sveta*. Arhipelag. Beograd, 2011.
34. Ranković, M. *Sociologija i futurologija*. Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta. Beograd, 1998.
35. Safranski, R. *Zeit — was sie mit uns macht und was wir aus ihr machen, Erscheinen bei FISCHER*. Frankfurt an Main. Taschenbuh, 2017.
36. Stamenić, B. *Mjera ljudskosti u danima budućim*. Podgorica, 2022. (*Pobjeda*, objektiv, str. 22–23)
37. Vukićević R. S. *Sociologija dosade*. Zavod za školstvo. Podgorica, 2019.
38. Vukićević S. *Generic sublimate of gender communication*. *Коммуникология*, Томе 3, № 6 (ноябрь-декабрь), 2015, страници 118–128.
39. Vukićević, S. *Homoprivatus*. „Nučna knjiga” / NIP Univerzitetska riječ. Beograd/Nikšić, 1990.
40. Vukićević, S. *Manihejstvo i nauka*. *Sociološki pregled*, no. 3, 1994, str. 321–327.
41. Vukićević, S. *Mit o nauci i obrazovanju*. Institut za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta / Obod. Nikšić/Cetinje, 1998.
42. Vukićević, S. *Futurološka sociologija u saradnji sa filozofijom i istorijom*. Vukićević, S. (ured.) *Komunikacija sociologije sa filozofijom i istorijom*. Univerzitet Crne Gore / Institut za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta. Podgorica/Nikšić, 2000, str. 46–51.
43. Vukićević, S. *Progres u kontekstu sociološkog značenja vremena*. *Sociologija*, vol. 42, br. 1, 2000, str. 55–68.
44. Vukićević, S.. *Etničko i vjersko kao građansko*, u: Đorđević, D. (ured.) (2001). *Vere manjina i manjinske vere*. JUNIR VII. Niš, 2001, str. 130–136.
45. Vukićević, S. *Filozofske pretpostavke sociološkog značenja roda*. *Filozofija i rod*. Hrvatsko filozofsko društvo. Zagreb, 2004.
46. Vukićević, S. *Sociologija / filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi*. Plato / Filozofski fakultet. Beograd/Nikšić, 2005.
47. Vukićević, S. *Ontološke iracionalnosti savremenog svijeta*. Institut za sociologiju i psihologiju Filozofskog fakulteta. Nikšić, 2011.
48. Vukićević, S. *Antropocentrizam: egzistencija protiv esencije*. *Sociologija*, vol. 24, br. 1, 2012, str. 21–36.
49. Vukićević, S. *Globaliyation, human nature and the nature of societs / An ispring reflectiveness of sociological analiyisis of profesor Dobrenjkov*. (The international institute of sociology, the 40th is world congress). New Delhi, 2012.
50. Vukićević, S. *Anthropocentrism: Existence against Essence*. *Global Journal of Human Social Science, History Archaeology & Anthropology*, *Global Journals Inc.* (USA): Cambridge, Volume XIII, Issue 1, 2013, pp. 5–13.
51. Vukićević, S. *Kultura je večita čovekova utopija*. (*Politika*, umjetnost, nauka, kultura), 2013.

52. Vukićević, S. *'Društvo znanja' kao kulturološka konstanta globalizacije*. U zborniku radova *Globalizacija i kultura*. Institut društvenih nauka. Beograd, 2015, str. 64–70.
53. Vukićević, S. *Njegošu su zahvalni: i Bog i čovjek*. Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević”. Cetinje, 2016.
54. Vukićević, S. *Goranovićevo obraćanje vremenu*. ARS (br. 4, godina XV). Cetinje, 2018.
55. Vukićević, S. *Nacionalizam i globalizam u kvalitetivnom posredovanju*. Revija za sociologiju, svezak 49, br. 3. Zagreb, 2019, str. 399–417.
56. Vukićević, S. *Mirko Banjević — pjesnik vremena*. Podgorica, Matica crnogorska (broj 73, godina XIX).
57. Vukićević, S. *Kosmički logos društva — sociološke inovacije*. Madijska kultura. Nikšić, 2019.
58. Zamjatin, J. *Mi* (prev. R. Božić-Šejić). Breza. Zagreb, 2003.
59. Zerzan, J. *Future primitive*. www.primitivism.com/future—primitive.htm.
60. Zimbardo, F. *Paradigma vremenskih perspektiva*. Politika. Beograd, 2017.
61. Županov, J. *Marginalije o društvenoj krizi*. Globus. Zagreb, 1983.